

LITTERATUR

FINLANDSSVENSK SKÖNLITTERATUR 1935

Den finlandssvenska roman- och novellitteraturen berikades år 1935 med tretton nya verk. En fullständig förteckning över de lyriska noviteterna skulle upptaga tio diktsamlingar. Dessa sifferuppgifter ha sitt anspråkslösa bibliografiska intresse, men i och för sig säga de naturligtvis ingenting om fjolårets roll i finlandssvensk litteraturhistoria.

Går man till en närmare granskning av de tjugotre nyförvärven, lägger man omedelbart märke till att den yngre generationen dominerat marknaden, åtminstone vad böckernas antal vidkommer. Diktarna över fyrtio år äro mycket sparsamt företrädade; bland prosaisterna lägger man främst märke till Sigrid Backman, som sedan länge bär ett aktat namn såsom fantasifull stilkonstnärinna, och bland lyrikerna finner man Arvid Mörne och Ture Janson. Däremot äro de med bestämda konstnärliga anspråk framträdande diktarna i trettioårsåldern rätt många. Årets betydelsefullaste prosaböcker bära författarnamnen Elmer Diktonius, Örnulf Tigerstedt, Tito Colliander, Eric von Schantz.¹ Och den unga lyrikergenerationen är representerad av namn som Rabbe Enckell, Nicken Malmström, Erik Therman, L. A. Salava.

Till en början skall jag dröja vid prosaböckerna och deras författare.

Elmer Diktonius' nya bok heter »Medborgare i republiken Finland». Den innehåller sex skissartade noveller, sinsemellan fristående om man tar hänsyn till det yttre motivet, men alla ställda under ett enhetligt konstnärligt perspektiv. Detta enhetliga perspektiv har författaren själv betonat genom att kalla samlingen »novelliad».

I korthet kunde man karakterisera volymens innehåll såsom ett socialt porträttgalleri, givet med den frigjorda, personligt djärva stilkonst, som kännetecknar Diktonius hela produktion och som gett författaren namnkunnighet såsom den finlandssvenska diktkonstens mest hänsynslösa revolutionär. Det är också främst ur formell synpunkt »Medborgare i republiken Finland» måste betecknas såsom ett i hög grad betydande verk. De sidor, som inleda berättelsen »Gossen och grimman», ge ett praktexempel på den diktoniuska naturmålningen: sakligt ytterst koncentrerad, djupt originell i sitt ordval och utomordentligt expressiv i sin pressade bildrikiedom. Annars är Diktonius i sin nya bok blott sällan landskapsskildrare; människogestaltningen

¹ För fullständighetens skull vilja vi utöver de i artikeln här ovan behandlade nya böckerna även omnämna artikelförfattarens mag. Olof Enckells egen uppmärksammade bok »Tre (3) månader à dato, idyll i funkis».

har denna gång stått i mittpunkten för hans intresse. Men även när det gäller psykologien blir hans litterära teknik utslagsgivande; han begagnar sig med förkärlek av den s. k. inre monologen, som belyser och avslöjar människorna inifrån. Vad han strävar efter, är att låta själslivets dolda sammanhang framträda naket och omedelbart, och tack vare hans ytterst särpräglade, ställvis raffinerade ordkonst får framställningen en övertygande, konstnärlig slagkraft.

Också innehållet är representativt för den revolutionära litteraturart Diktonius företräder. De »medborgare» han avporträtterar äro alla, på ett undantag när, avsigkomna, förolyckade eller mindervärdiga. Hjälten i »Gossen och grimman», en av samlingens bästa berättelser, är ett värlöst sockenbarn, som omgivningens råhet driver i döden; och mästerverket »Älgkulan» handlar om en åldrig husbonde, som får uppleva att gården, vilken han rödjat upp i ödemarken, blir såld på exekutiv auktion. Berättelserna ha sålunda nästan alla ett bestämt socialt underlag, men detta innebär inte att de skulle vara präglade av en aggressiv social tendens. Även om författarens sympatier och antipatier ibland bli märkbara, förlorar han aldrig sin konstnärliga balans.

»Medborgare i republiken Finland» innehåller även svaga partier; framför allt gör berättelsen »Mamma» ett mycket tillfälligt intryck. Men dessa brister kunna inte hindra, att »novelliaden» hör till Diktonius' och den yngre finlandssvenska prosalitteraturens mest egenartade verk.

En annan bok, som åtminstone ur finlandssvensk synpunkt bör tillmätas ett avgjort intresse, är *Örnulf Tigerstedts* »Utan örnar». Volymen är inte en roman eller novell i egentlig mening; den bjuder på en samling brev, i vilka epistlarnas författare berättar om sig själv, sina erfarenheter, sin livssyn och sina naturupplevelser. Att boken väckt uppmärksamhet beror inte minst på, att den uppfattats såsom en mycket personlig självuppgörelse av den mest uppmärksammade representanten för utpräglat högerorienterad finlandssvensk ungdom.

Tigerstedt har både hemma och i Sverige blivit uppfattad såsom fascisten eller nazisten i finlandssvensk litteratur, med hur stor rätt, kan troligtvis endast han själv slutligt avgöra. I varje fall har han aldrig naivt och reservationslöst anslutit sig till någon av dessa politiska skolor; och i »Utan örnar» blottar han även den skepsis och besvikelse, som dolt sig under den antagna, svarta rustningen. I få ord kunde man säga, att volymen berättar om ångestkomplexet bakom en utåt självmedveten, för att inte säga utmanande, militärisk attityd.

Ledmotivet i »Utan örnar» är brevförfattarens lidelsefulla krav på självkontroll. Medan den moderna litteraturen i övrigt tenderar mot allt större frigjordhet och respektlöshet, så uppträder här en diktare, vars bärande patos gäller just disciplin och bundenhet. Tigerstedt utgår från antitesen: kultur — natur, ett motsatsförhållande, som även kan uttryckas med ordparet: konst — liv. Denna antites tangerar slutligen, i Tigerstedts framställning, det politiska och sociala problemet: diktatur — kaos. Frågeställningarna äro otvivelaktigt intressanta och

Litteratur

fruktbärande, och de bli det inte minst tack vare den bakgrund av personlig erfarenhet, mot vilka frågorna ställas. Härtill kommer att stämningar och resonemang äro givna med en retorisk kraft, som måhända inte helt harmonierar med de olika kapitlens karaktär av kärleksepistlar, men som äger förmågan att rycka läsaren med sig. Svagheten hos boken ligger i Tigerstedts okritiska benägenhet för att patetiskt överbetona både fakta och stämningslägen.

Till samma generation som Tigerstedts hör *Tito Colliander*, som med berättelsen »Taina» gett sin tillsvidare tyngst vägande bok. Colliander rör sig med förkärlek i den ryska emigrantmiljön på Karelska näset, och det är även denna omgivning han nu berättar om med förtrogen saklighet och vacker poetisk inlevelse.

Den lilla romanen handlar om en ung ryska, som från Sovjetrepubliken smyger sig över till Finland, och om de öden, som möta henne i den landsflyktiga kolonin väster om Systerbäck. Vid sidan av hjältinnan, med fin sympati tecknad i mjuka, konstnärliga drag, står ett helt typgalleri av ryska män och kvinnor i exilen. Många av dessa gestalter äro skickligt levandegjorda, särskilt förtjäna baronessan Rieber och hennes betjänt att framhållas. Hela skildringen är välgörande fri från det sensationsmakeri och den sentimentalitet, som oftast vidlåder den ryska emigrantlitteraturen; såväl psykologiskt som stilistiskt är boken given med lika stor mänsklig som konstnärlig balans. Berättelsens brist ligger i den osäkra kompositionen. Men de positiva sidorna, framför allt den mjuka, sannfärdiga psykologien och det artistiska greppet om uppgiften, bli likväl avgörande för intrycket, som boken kvarlämnar, och det innebär knappast en överdrift att beteckna Tito Colliander såsom en av den unga finlandssvenska prosans löftesrika, konstnärliga tillgångar.

En av fjolårets debutanter, *Eric von Schantz*, har blivit livligt uppmärksammas av kritiken. Hans roman heter »Vägen leder uppåt», och den är säkerligen värd att ihågkommas, om också mera på grund av stoffet än för den konstnärliga behandlingens skull.

»Vägen leder uppåt» har blivit kallad »en finländsk Pinneberg». Boken är förlagd till en landsortsstad, lättigenkänd som Vasa, och berättar om en fattig journalist, som blir arbetslös. Hela skildringen bär en omisskännlig prägel av äkthet; mycket i boken torde även ha sin bestämda motsvarighet i verkligheten. Till det intresse, boken väckt, har synbarligen också bidragit, att den så nära tangerar finlandssvenskarnas nationella och politiska problem. Men framför allt är »Vägen leder uppåt» läsvärd, därför att den med sin skildring av den intellektuella arbetslöshetens misär upptar till behandling ett aktuellt, socialt problem, något som varit mycket sällsynt i den yngre finlandssvenska dikten. Vad konstnärligheten beträffar, framträder von Schantz som en nykter, lågmält realist utan större stilistisk pregnans.

Bland övriga finlandssvenska prosaberättelser förtjäna att omnämnas *Sigrid Backmans* »Under Häxböles sol», en oförarglig, skämtsamt skildring av finlandssvensk bygdepatriotism, *Monica Wasastjernas*

»Det nya året», som berättar om unga författar- och kontoristkretsar i Helsingfors, *Harald Hornborgs* »Hertigen revolterar», ett nytt prov på denne författares ganska märkliga förmåga att fabulera ihop en underhållande historisk äventyrsroman, *Ulla Bjernes* »Don Juan i Tarbusch», som skildrar en kvinnas revolt mot de kvävande förhållandena i en bunden småstadsmiljö, och *Håkan Tollets* »Desertör», en ideell problemroman om fosterlandskärleken, personligt mod och personligt ansvar. Alla dessa böcker av varierande innehåll och värde ge en bild av den relativa livaktighet, som för närvarande kännetecknar det litterära livet på svenskt håll i Finland. — Slutligen bör bland prosaböckerna nämnas en volym, som står på sidan av roman- och novellitteraturen: *Atos Virtanens* aforismsamling »Kaos och kristall». Denne självvärde, åländske typografarbetare gör sina iakttagelser med en säker, självständig stilkonst och med en målmedveten, intellektuell skärpa, som gjort honom högt uppskattad bland Finlands litterärt orienterade, svenskspråkiga ungdom.

Den mest uppmärksammade diktboken av år 1935 var *Arvid Mörnes* »Hjärtat och svärdet». Skalden, som i maj fyller sextio år, har varit enastående produktiv; den nya diktsamlingen är den sjunde sedan 1924, vilket år var av avgörande betydelse för hela hans lyriska alstring.

»Hjärtat och svärdet» har vissa beröringspunkter med Bertil Malmbergs nya samling, »Dikter vid gränsen». Likasom hos den rikssvenske skalden talar hos Arvid Mörne en resignerad känsla av ödesbestämd kulturundergång, om också hans strofer sakna den prägel av kulturfilosofisk intellektualism, som ger Malmbergs diktning dess särägna resning. Mörne är framför allt en känsloreaktionernas man, hans lyrik analyserar inte, den fångar stämningar — av bitterhet, av trots, av undergivenhet och djupt vemod. Frågeställningarna hos honom bryta sig ut ur varje intellektuellt fattbart sammanhang, de få så gott som alltid formen av metafysiska utblickar bortom varje erfarenhet.

Såsom ett vittnesbörd om en finlandssvensks kulturgestalts reaktion mot världsläget av i dag är »Hjärtat och svärdet» en mycket representativ diktsamling. Men bokens största värde står att söka på det konstnärliga planet. Mörnes form är inte endast artistiskt vankfri, den är därtill i besittning av en personligt säregen slagkraft av sällsynt styrka. Hans verser äro ordknappa, avfattade med epigrammatisk lakonism. Denna form står i harmoni med det aktuella, allvarsmättade innehållet.

En föreställning om både formens och innehållets värden i »Hjärtat och svärdet» ger dikten »Inför en runsten»:

I tusen vintrar yrde snön kring stenen.
I tusen vårar grönskan återkom.
Men oberörd av allt som skiftar om,
han ständar vittnesgill på dikesrenen.

Litteratur

Nött skriften är, men mäktig lever anden.
Och stormen gnyr och havet brusar än
i stolta ord om fjärranfarna män,
som svunno utan spår i Österlanden.

*

Säg, skall en gång, när ock *vårt* tusenåra,
mot solen styrda vikingtåg tar slut
och vad vi verkat plånas restlöst ut
som på det vida hav en drakes fåra,

skall då en hågkomst på den svenska stranden,
av sjunken sol ett sista eftersken,
om oss förtälja på en bautasten:
»De svunno utan spår i Österlanden?»

Ture Janson, vars egentliga verksamhetsfält är novellen och kåseriet, har överraskat sina läsare med diktboken »Egypti land», den enda han utgett sedan »Mitt Helsingfors», vilken utkom för mer än tjugo år sedan. Samlingen visar att Jansons diktarpersonlighet knappast har sina främsta förutsättningar inom lyriken; detta är något som hans versifikatoriska skicklighet inte kan överskylla. Längst när han i några uddigt turnerade satirer och tillfällighetspoem.

Bland den yngre lyrikergenerationen, som år 1935 var ovanligt rikligt representerad, förtjänar framför allt *Rabbe Enckells* »Tonbrädet» att bli uppmärksammas. Hans överlägsenhet ligger på det artistisk-måleriska planet; natursymboliken är hos honom sinnligt åskådlig, de bildrika stroforna äro uppbyggda över lika strängt utformade som konkret uppfattade iakttagelser. I sin tidigare produktion har han med förkärlek odlat den poetiska miniatyren, och detta har lett till att han i allmänhet betecknats såsom den drivne ciselören av lyriska småting. I detta avseende innebär »Tonbrädet» någonting helt nytt i hans alstring; kontakten med södern och antiken har synbarligen haft ett starkt och befriande inflytande på honom. Den omedelbara glädjen över tingen och de fysiska sinnesintrycken ingå hos honom en självfallen förening med en intellektuellt tuktad åskådning. Ett exempel på hur det antika, sinnligt åskådliga i visionen och det modernt nervösa i den poetiska linjeföringen smälta samman i Enckells lyrik ger dikten »Aprilväder»:

När solen rundar väldig horisonten
och högt uppe flammor till
ett spänningsfyllt ögonblick
innan skivan
svänger våldsamt fram ur dubbelgreppet
i diskuskastarens händer,
det ögonblickets middagshöjd
blir allt moltyst
som på en rännarbana.

En minut — och jublet bryter löst
och skogen dånar bifallsåskor
och vinden susar döende bifallssvärmar — —
de suggs upp i det plötsligt mulnande stänket av några droppar,
som återställa tystnaden i ett ännu djupare och oåtkomligare läge —
Men på tronen av denna tystnad
en fågels darrande bladtunna röst
vecklar ut sin spirande lyckas kallelsebrev.

Av en helt annan läggning är *Erik Therman*, vars samling bär namnet »Ljus ur mullen». Hans form är konturlös, mjukt svävande; vad han ger är bikter om djupt personliga, svårgripbara känslolägen. Men de vaga, drömlika stämningarna vittna om en påfallande förmåga av lyrisk inlevelse; i Therman har det specifikt poetiska i tillvaron fått en uttolkare av stor äkthet och hängivenhet. Detta gäller såväl centrallyriken som naturlyriken; han kan ibland bli en smula monoton och formlös, men han är alltid osökt, och den världssmärta han biktar är i sin omedelbara spontaneitet fullkomligt fri från artistisk pose.

Tvenne andra modernister, som 1935 gävo ut diktböcker, värda att ihågkommas, äro *Nicken Malmström* och *L. A. Salava*. Den förres samling heter »Ur nattens hand», den senares »Gisslet». Den centrala stämningen hos dessa två skaldar bottnar i konflikten med verkligheten, i oförmågan, eller oviljan, att underkasta sig de villkor livet uppställer. Att de bägge intressera beror i främsta rummet på den omiskännligt äkta, hos Salava stundom patologiskt stegrade lidelsen, som ibland får ett tycke av den unge Pär Lagerkvists kosmiska ångest. Hos Salava är bitterheten och trotset mera en känsloupplevelse, hos Malmström står det individuella och intellektuella i förgrunden. — Slutligen må som en representant för den yngsta lyriker-generationen nämnas *Ingegerd Lundén*, vars diktsamling bär namnet »Hårt är dagens ljus». I den är främst cykeln »Akademiskt proletariat» ägnad att intressera; stroferna vittna i all sin poetiska bristfällighet om den vilja till frasfri ärlighet, som utgör ett av den unga diktkonstens sympatiska kännetecken.

Förutom dessa samlingar av nu verkande lyriker utkom senaste år en postum diktbok, vilken inte bör förbises: *Nino Runebergs* »Efterlämnade dikter». Skalden, en sonson till Johan Ludvig, avled år 1933, och det som i den poetiska efterskörden har sitt avgjorda värde är den religiösa lyriken från hans sista år. Det är en både självständig och övertygad religiös personlighet, som talar i dessa poem, där utpräglad protestantisk individualism bryter sig mot drömmen om ett stort mänskligt brödraskap i de kristna symbolernas tecken.

Olof Enckell.